

סיפורי לידה במקרא ד"ר אורית אבנרי

שיעור 1: יעקב ועשו

בראשית ד, 1-5

והָאָדָם יָדַע אֶת חוּהָ אִשְׁתּוֹ
וַתֵּהָר וַתֵּלֶד אֶת קַיִן וַתֹּאמֶר קָנִיתִי אִישׁ אֶת ה' .
וַתִּסָּף לָלֶדֶת אֶת אָחִיו אֶת הָבֶל
וַיְהִי הָבֶל רֹעֵה צֹאן
וְקַיִן הָיָה עֹבֵד אֲדָמָה .
וַיְהִי מִקֵּץ יָמִים וַיָּבֵא קַיִן מִפְּרִי הָאֲדָמָה מִנְחָה לַה' .
וְהָבֶל הֵבִיא גַם הוּא מִבְּכֹרוֹת צֹאנוֹ וּמִחֶלְבֶּהֶן
וַיֵּשֶׁעַ ה' אֶל הָבֶל וְאֶל מִנְחָתוֹ .
וְאֶל קַיִן וְאֶל מִנְחָתוֹ לֹא שָׁעָה

בראשית כה, 19-23

וַאֲלֵה תוֹלְדֵת יִצְחָק בֶּן אֲבִרְהָם אֲבִרְהָם הוֹלִיד אֶת יִצְחָק. וַיְהִי יִצְחָק בֶּן אַרְבָּעִים שָׁנָה בְּקָחְתּוֹ אֶת רִבְקָה בִּתְּנוֹאֵל הָאֲרָמִי מִפְּדַן אֶרֶם אֲחוֹת לָבָן הָאֲרָמִי לוֹ לְאִשָּׁה. וַיַּעֲתֵר יִצְחָק לַיהוָה לְנָכַח אִשְׁתּוֹ כִּי עָקְרָה הוּא וַיַּעֲתֵר לוֹ יְהוָה וַתֵּהָר רִבְקָה אִשְׁתּוֹ. וַיִּתְרַצְצוּ הַבָּנִים בְּקִרְבָּהּ וַתֹּאמֶר אִם כֵּן לָמָּה זֶה אֲנִכִּי וַתֵּלֶךְ לְדֹרֶשׁ אֶת יְהוָה. וַיֹּאמֶר יְהוָה לָהּ שְׁנֵי גִיִּים בְּבִטְנָהּ וּשְׁנֵי לְאֻמִּים מִמֶּעֶינָהּ יִפְרְדּוּ וּלְאִם מְלֹאָם יֶאֱמָץ וְרַב יַעֲבֹד צָעִיר.

בראשית כה, 24-28

וַיִּמְלֹאוּ יָמֶיהָ לִלְדֹת וַהֲנִה תוֹמָם בְּבִטְנָהּ

לידה:

וַיֵּצֵא הָרִאשׁוֹן אֲדָמוֹנִי כָּלֹ כְּאֹדֶרֶת שֹׁעָר

וַיִּקְרָאוּ שְׁמוֹ עֲשׂו.

וְאַחֲרֵי כֵן יָצָא אָחִיו

וַיְדֹ אֲחוֹת בַּעֲקֵב עֲשׂו

וַיִּקְרָא שְׁמוֹ יַעֲקֹב

משלח יד:

וַיִּגְדְּלוּ הַנְּעָרִים

וַיְהִי עֲשׂו

אִישׁ יָדַע צִיד

אִישׁ שׂוֹדָה

וַיַּעֲקֹב

אִישׁ תָּם

יֹשֵׁב אֹהֲלִים.

**אהבת
ההורים:**

וַיֶּאֱהָב יִצְחָק

אֶת עֲשׂו

כִּי צִיד בְּפִיו

וּרְבִקָּה אֲהָבָת

אֶת יַעֲקֹב.

בראשית כה, 29-34

וַיֵּזֶד יַעֲקֹב נָזִיד וַיָּבֵא עֲשׂו מִן הַשָּׂדֶה וְהוּא עֵיף. וַיֹּאמֶר עֲשׂו אֶל יַעֲקֹב הֲלֵעִיטָנִי נָא מִן הָאָדָם הַזֶּה כִּי עֵיף אָנֹכִי עַל כֵּן קָרָא שְׁמוֹ אָדָוּם. וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב מְכַרָּה כִּיּוֹם אֶת בְּכֹרְתְּךָ לִי. וַיֹּאמֶר עֲשׂו הִנֵּה אָנֹכִי הוֹלֵךְ לָמוֹת וְלָמָּה זֶה לִי בְכֹרָה. וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב הַשְׁבָּעָה לִּי כִּיּוֹם וַיֵּשְׁבַע לוֹ וַיִּמְכֹּר אֶת בְּכֹרְתוֹ לְיַעֲקֹב. וַיַּעֲקֹב נָתַן לַעֲשׂו לֶחֶם וְנָזִיד עֲדָשִׁים וַיֹּאכַל וַיִּשְׁתַּ וַיָּקֶם וַיֵּלֶךְ וַיָּבֹז עֲשׂו אֶת הַבְּכֹרָה.

בראשית לב, 24-32

וַיֹּתֵר יַעֲקֹב לְבָדוֹ וַיֹּאבֶק אִישׁ עִמּוֹ עַד עֲלוֹת הַשָּׁחַר. וַיֹּרָא כִּי לֹא יָכַל לוֹ וַיַּגַּע בְּכַף יָרְכוֹ וַתִּקַּע כַּף יָרֵךְ יַעֲקֹב בְּהֶאֱבָקוֹ עִמּוֹ. וַיֹּאמֶר שְׁלַחֲנִי כִּי עָלָה הַשָּׁחַר וַיֹּאמֶר לֹא אֲשַׁלְּחֶךָ כִּי אִם בְּרַכְתִּנִּי. וַיֹּאמֶר אֵלָיו מָה שָּׁמְךָ וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב. וַיֹּאמֶר לֹא יַעֲקֹב יֹאמֶר עוֹד שְׁמֶךָ כִּי אִם יִשְׂרָאֵל כִּי שָׂרִיתָ עִם אֱלֹהִים וְעַם אַנְשִׁים וַתּוֹכַל. וַיִּשְׁאַל יַעֲקֹב וַיֹּאמֶר הֲגִידָה נָא שְׁמֶךָ וַיֹּאמֶר לָמָּה זֶה תִּשְׁאַל לְשְׁמִי וַיְבָרֶךְ אֹתוֹ שָׁם. וַיִּקְרָא יַעֲקֹב שֵׁם הַמָּקוֹם פְּנִיָּאל כִּי רָאִיתִי אֱלֹהִים פָּנִים אֶל פָּנִים וַתִּנָּצַל נַפְשִׁי. וַיִּזְרַח לוֹ הַשֶּׁמֶשׁ כַּאֲשֶׁר עָבַר אֶת פְּנוּאֵל וְהוּא צָלַע עַל יָרְכוֹ.

בראשית כז, 31-40

וַיַּעַשׂ גַּם הוּא מִטְעָמִים וַיָּבֵא לְאָבִיו וַיֹּאמֶר לְאָבִיו יָקָם אָבִי וַיֹּאכַל מִצֵּיד בְּנִי בַּעֲבֹר תְּבָרַכְנִי נַפְשִׁךָ. וַיֹּאמֶר לוֹ יִצְחָק אָבִיו מִי אַתָּה וַיֹּאמֶר אָנִי בְנֶךָ בְּכֹרֶךָ עֲשׂו. וַיִּחְרַד יִצְחָק חֲרָדָה גְּדֹלָה עַד מָאֵד וַיֹּאמֶר מִי אַפּוֹא הוּא הַצֵּד צִיד וַיָּבֵא לִי וְאָכַל מִכָּל בְּטָרָם תְּבוּאָה וְאֶבְרָכֶהוּ גַם בְּרוּךְ יִהְיֶה. כְּשִׁמְעַ עֲשׂו אֶת דְּבָרֵי אָבִיו וַיִּצְעַק צָעָקָה גְּדֹלָה וּמְרָה עַד מָאֵד וַיֹּאמֶר לְאָבִיו בְּרַכְנִי גַם אָנִי אָבִי. וַיֹּאמֶר בָּא אַחִיךָ בְּמִרְמָה וַיִּקַּח בְּרַכְתְּךָ. וַיֹּאמֶר הֲכִי קָרָא שְׁמוֹ יַעֲקֹב וַיַּעֲקֹבֵנִי זֶה פַעַמִּים אֶת בְּכֹרְתִי לָקַח וְהִנֵּה עֵתָה לָקַח בְּרַכְתִּי וַיֹּאמֶר הֲלֹא אֲצַלֶּת לִי בְרָכָה. וַיַּעַן יִצְחָק וַיֹּאמֶר לַעֲשׂו הֵן גְּבִיר שְׁמֹתִיו לָךְ וְאַתָּה כָּל אַחִיו נָתַתִּי לוֹ לַעֲבָדִים וְדָגָן וְתִירֹשׁ סִמְכֹתִיו וְלָכָה אַפּוֹא מָה אַעֲשֶׂה בְּנִי. וַיֹּאמֶר עֲשׂו אֶל אָבִיו הַבְּרָכָה אַחַת הוּא לָךְ אָבִי בְּרַכְנִי גַם אָנִי אָבִי וַיֵּשֶׁא עֲשׂו קֶלֶד וַיָּבֶךְ. וַיַּעַן יִצְחָק אָבִיו וַיֹּאמֶר אֵלָיו הִנֵּה מִשְׁמִנִּי הָאָרֶץ יִהְיֶה מוֹשְׁבָךָ וּמִטַּל הַשָּׁמַיִם מֵעַל. וְעַל חֲרֻבָּךְ תַּחֲיֶה וְאַתָּה אַחִיךָ תַּעֲבֹד וְהָיָה כַּאֲשֶׁר תִּרְיֹד וּפְרֻקָתְךָ עָלָיו מֵעַל צִוְּאָרְךָ.

שיר השירים זוטא, א

הרי יעקב ועשו: כשם שחל השם על יעקב כך היה ראוי שיחול על עשו.
 עשו היה ראוי שיקרא יעקב ויעקב היה ראוי שיקרא עשו.
 עשו היה ראוי להעמיד מלכים ויעקב היה ראוי להעמיד כהנים;
 הברכות הראשונות ראויות לעשו והאחרונות ליעקב;
 לאה וזלפה ראויות לעשו ורחל ובלהה ראויות ליעקב,
 ונטלו ממנו כל המתנות האלו

אליהו עסיס, מאבק על הזהות - העימותים בין יעקב ועשו, ישראל ואדום (תבונות, 2018), עמ' 58

בסיפור אברהם אלוהים מתערב אפוא וקובע מי הבן הנבחר; אך לא כן לגבי יצחק, שכאן נעדרת כל התערבות אלוהית. ההבדל ביחסו של ה' בשני הסיפורים למאבק שנוצר בין הצאצאים עצום. על כן ניתן להבין שאין משמעות הדבר שההכרעה ניתנה להכרעתו של יצחק, כפי שכנראה הבינו כל הפרשנים, אלא שאין כאן שאלה כל עיקר, והאפשרות שבן אחד הוא דחוי לא עולה במפורש בסיפור. גם העמדה הפסיבית של אלוהים מחזקת את התפיסה שיצחק תפס ששני בניו הם ממשיכי דרכו, ואף אחד מהם אינו בן דחוי.

יונתן גרוסמן, "בין אברהם ויעקב בסיפורי בראשית", מגדים כז (טבת, תשנ"ז)

ייתכן, שהן עשו והן יעקב אמורים היו לבנות את בית ישראל (שבשלב זה יש לקוראו בית יצחק), אלא שחל משבר וטרף את המהלך בעודו באבו.
 יש בעשו המשך טבעי ליצחק (במובן קיום הברכה וההיאחזות בארץ), ממש כשם שיש ביעקב (שממשיך להיות "ישב אהלים" כאבותיו), ודווקא שילוב בין שניהם, נועד להגשים את הברכות שקיבל אברהם - היאחזות בחלקת הארץ, ומימושה של ברכה ל"כל משפחות האדמה".
 בין אם סיבת המשבר נעוצה במעשיו ובאופיו של עשו שריחקוהו (וממלא בחרה ההשגחה העליונה בממשיך אחד - יעקב), ובין אם דווקא מעשי יעקב - קניית הבכורה וגניבת הברכות, הם ששיבשו את המהלך התקין, ושוב לא ניתן לקיים שותפות אמתית בין שני האחים, בין כך ובין כך - שבר הוא.
 הפרדה בין אלו היא פְּרִדָּה קשה ומכאיבה.
 המהלך הפשוט קרס, ובלית ברירה על ה"אבות" להתחיל שוב.

שיעור 2: משה

שמות פרק א'

- (7) ובני ישראל פרו וישרצו וירבו ויעצמו במאד מאד ותמלא הארץ אתם. [...]
- (12) וכאשר יענו אתו כן ירבה וכן יפרץ ויקצו מפני בני ישראל [...]
- (15) ויאמר מלך מצרים למילדת העברית אשר שם האחת שפּרה ושם השנית פּועה.
- (16) ויאמר בילדכן את העבריות וראיתן על האבנים אם בן הוא והמתן אותו ואם בת היא וחייה.
- (17) ותיראן. המילדת את האלהים ולא עשו כַּאשר דבר אליהן מלך מצרים ותיחיינ את הילדים.
- (18) ויקרא מלך מצרים למילדת ויאמר להן מדוע עשיתן הדבר הזה ותיחיינ את הילדים.
- (19) ותאמר הַמילדת אל פרעה כי לא כנשים המצרית העברית כי חיות הנה בטורם תבוא אלהן המילדת וילדו.
- (20) וייטב אלהים למילדת וירב העם ויעצמו מאד.
- (21) ויהי כי יראו המילדת את האלהים ויעש להם בתים.
- (22) ויצו פרעה לכל עמו לאמר כל הבן הילוד היארה תשליכוהו וכל הבת תחיון.

שמות פרק ב'

- (1) וילך איש מבית לוי ויקח את בת לוי.
- (2) ויתהר האשה ותלד בן ותרא אותו כי טוב הוא ותצפנהו שלשה ירחים.
- (3) ולא יכלה עוד הצפינו ותקח לו תבת גמא ותחמרה בחמר ובזפת ותשם בה את הילד ותשם בסוף על שפת היאר.
- (4) ותתצב אחתו מרחק לדעה מה יעשה לו.
- (5) ויתרד בת פרעה לרחץ על היאר ונערתייה הלכת על יד היאר ותרא את התבה בתוך הסוף ותשלח את אמתה ותקחה.
- (6) ותפתח ותראהו את הילד והנה נער בכה ותחמל עליו ותאמר מילדי העברים זה.
- (7) ותאמר אחתו אל בת פרעה האלך וקראתי לך אשה מינקת מן העברית ותינק לך את הילד.
- (8) ותאמר לה בת פרעה לכי ותלך העלמה ותקרא את אִם הילד.
- (9) ותאמר לה בת פרעה היליכי את הילד הזה והינקתו לי ואני אתן את שכרך ותקח האשה הילד ותניקהו.
- (10) ויגדל הילד ותבאָהו לבת פרעה ויהי לה לבן ותקרא שמו משה ותאמר כי מן המים משיתה.

אילנה פרדס, הביוגרפיה של עם ישראל: ספרות ולאומיות במקרא (מכון ון ליר, 2001)

מיקומו (של הדם) על שני משקופי הפתח מחזק את הרושם שמדובר בלידה. בני ישראל מגיחים באופן קולקטיבי מרחם המצרי. הלידה הלאומית, בדומה ללידה ממשית (על אחת כמה וכמה בימי קדם), מתרחשת על הגבול הדק שבין חיים למוות. היא כרוכה בהפיכתו של הדם ממסמן של מוות למסמן של חיים. היא כרוכה גם בפתיחה מוצלחת של הרחם, במניעת הפיכתו של הרחם לקבר [...]. אלוהים עושה נסים רבים במצרים (ביניהם עשר המכות), אבל דומה שקריעת ים סוף עולה על כולם. היא מסמנת את הנשימה הראשונה של העם בצאתו לאוויר העולם הפתוח ומשמשת כתזכורת חותכת לנס הלידה בכלל. במקום בו לא היה דבר, מגיח לפתע פתאום יצור חי [...] בדומה למשה, העם נמשה מהמים כנגד כל הסיכויים. זהו פלא מועצם: נס בקנה מידה חלומי. שתי החומות האדירות, ירידת המים והופעתה המרגשת של אדמה יבשה, נראה שכולן מייצגות לידת ענק, לידה שרק יד אלוהית יכולה לחולל, לידה אנלוגית לבריאת העולם [...].

בבלי, סוטה יא ע"ב

דרש רב עזירא: בשכר נשים צדקניות שהיו באותו הדור - נגאלו ישראל ממצרים, בשעה שהולכות לשאוב מים, הקב"ה מזמן להם דגים קטנים בכדיהן ושואבות מחצה מים ומחצה דגים, ובאות ושופתות שתי קדירות אחת של חמין ואחת של דגים, ומוליכות אצל בעליהן לשדה, ומרצות אותן וסכות אותן ומאכילות אותן ומשקות אותן ונוקקות להן בין שפתים

פירוש רש"י בעקבות מדרש תנחומא

בנות ישראל היו בידן מראות שרואות בהן כשהן מתקשטות, ואף אותן לא עכבו מלהביא לנדבת המשכן, והיה מואס בהן משה מפני שעשויים ליצר הרע, אמר לו הקב"ה: קבל, כי אלו חביבין עלי מן הכל, שעל ידיהן העמידו הנשים צבאות רבות במצרים. כשהיו בעליהן יגעים בעבודת פרך היו הולכות ומוליכות להם מאכל ומשתה ומאכילות אותם, ונוטלות המראות, וכל אחת רואה עצמה עם בעלה במראה, ומשדלתו בדברים, לומר אני נאה ממך, ומתוך כך מביאות לבעליהן לידי תאוה ונזקקות להם, ומתעברות ויולדות שם.

שיעור 3: שמשון

שופטים יג, 1-8

ויספו בני ישראל לעשות הרע בעיני ה' ויתנם ה' ביד פלשתים ארבעים שנה. ויהי איש אחד מצרעה ממשפחת הדני ושמו מנוח ואשתו עקרה ולא ילדה. וירא מלאך ה' אל האשה ויאמר אליה הנה נא את עקרה ולא ילדת והרית וילדת בן. ועתה השמרי נא ואל תשתי יין ושכר ואל תאכלי כל טמא. כי הנה הרה וילדת בן ומורה לא יעלה על ראשו כי נזיר אלהים יהיה הנער מן הבטן והוא יחל להושיע את ישראל מיד פלשתים. ותבא האשה ותאמר לאישה לאמר איש האלהים בא אלי ומראהו כמראה מלאך האלהים נורא מאד ולא שאלתיהו אי מזה הוא ואת שמו לא הגיד לי. ויאמר לי הנה הרה וילדת בן ועתה אל תשתי יין ושכר ואל תאכלי כל טמא כי נזיר אלהים יהיה הנער מן הבטן עד יום מותו.

פירוש ר' יוסף קרא

תדע לך שבכל כ"ד ספרים שהכתוב שונה עליו וכופלו תמצא שמקצר הכתוב את דבריו או בפעם הראשון או בפעם שנית, אם קיצר בפעם ראשון הוא חוזר ומלמדך בפעם שנית מה שחסר בראשונה כמו כאן שקיצר לו בתחילה את דבריו ולא אמר מן הבטן עד יום מותו, וכשאשה מספרת למנוח בעלה מה שאמר לה המלאך היא אומרת לו כך אמר לי כי נזיר אלהים יהיה הנער מן הבטן עד יום מותו, ופעמים שהוא בא להאריך בראשונה כמו כאן שהוא אומר מה יהיה משפט הנער ומעשהו, ומקצר לו באחרונה שלא כתב בתשובתו מה יהיה מעשיו, אבל מעצמך אתה למד שלא הפיל דבר להשיבם מכל אשר שאלו.

יאיר זקוביץ, "כרם היה לנבות – מל"א כא", בתוך: מ' וייס, המקרא בדמותו: שיטת

האינטרפרטציה הכוליית (מוסד ביאליק, תשמ"ז), עמ' 354-377

החזרה בסיפור המקראי לעולם מגוונת. הגוונים הללו אינם לשם תפארת המליצה. כל חריגה בדפוס החזרה היא עתירת משמעות ותורמת את חלקה לעיצוב כוונת היצירה והבנת העלילה והדמויות. החריגות הללו ראויות להיבחן בתשומת לב מדוקדקת ביותר, שהרי לזו היצירה הספרותית טמון בגוונים ולא בעצם קיומו של הדגם השבלוני ובחזרה הסטריאוטיפית.

שופטים יג, 8-14

ויעתר מנוח אל ה' ויאמר בי אדוני איש האלהים אשר שלחת יבוא נא עוד אלינו ויורנו מה נעשה לנער היולד. וישמע האלהים בקול מנוח ויבא מלאך האלהים עוד אל האשה והיא יושבת בשדה ומנוח אישה אין עמה. ותמהר האשה ותנץ ותגד לאישה ותאמר אליו הנה נראה אלי האיש אשר בא ביום אלי. ויקם וילך מנוח אחרי אשתו ויבא אל האיש ויאמר לו האתה האיש אשר דברת אל האשה ויאמר אני. ויאמר מנוח עתה יבא דבריה מה יהיה משפט הנער ומעשהו. ויאמר מלאך ה' אל מנוח מכל אשר אמרתי אל האשה תשמר. מכל אשר יצא מגופן היין לא תאכל ויין ושכר אל תשת וכל טמאה אל תאכל כל אשר צויתיה תשמר.

שופטים יג, 15-23

ויאמר מנוח אל מלאך ה' נעצרה נא אותך ונעשה לפניך גדי עזים. ויאמר מלאך ה' אל מנוח אם תעצרני לא אכל בלחמך ואם תעשה עלה לה' תעלנה כי לא ידע מנוח כי מלאך ה' הוא. ויאמר מנוח אל מלאך ה' מי שמך כי יבא דברך וכבדנוך. ויאמר לו מלאך ה' למה זה תשאל לשמי והוא פלאי. ויקח מנוח את גדי העזים ואת המנחה ויעל על הצור לה' ומפלא לעשות ומנוח ואשתו ראים. ויהי בעלות הלהב מעל המזבח השמימה ויעל מלאך ה' בלהב המזבח ומנוח ואשתו ראים ויפלו על פניהם ארצה. ולא יסף עוד מלאך ה' להראות אל מנוח ואל אשתו אז ידע מנוח כי מלאך ה' הוא. ויאמר מנוח אל אשתו מות נמות כי אלהים ראינו. ותאמר לו אשתו לו חפץ ה' להמיתנו לא לקח מידנו עלה ומנחה ולא הראנו את כל אלה וכעת לא השמיענו כזאת.

שופטים יג, 24-25

ותלד האשה בן ותקרא את שמו שמשון ויגדל הנער ויברכהו ה'. ותחל רוח ה' לפעמו במחנה דן בין צרעה ובין אשתאל.

פירוש רלב"ג על שופטים יג

ותחל רוח ה' לפעמו - ר"ל שכבר החלה רוח גבורה שהיתה בו מאת הש"י לפעמו וזה שפעם היה חושב להלחם עם פלשתים ופעם חושב להמנע מזה כפעמון זה שמכה אילך ואילך.

זוהר ח"א, קצד ע"א

ותפעם רוחו כמה דאת אמר (שופטים י"ג) לפעמו, דהוה אתי רוחא ואזיל ואתי ואזיל ולא הוה מתיישבא עמיה עדיין כדקא יאות

דוד גרוסמן, דבש אריות (הקיבוץ המאוחד, 2005) עמ' 115-116

סיפור חיי שמשון כולו שזור באין סוף קשירות וחבלים: יש בו שועלים קשורים, ועבותים חדשים שאנשי יהודה קושרים אותו בהם, ויש יתרים לחים ומחלפות ראש הנארגות במסכת, ופעם אחר פעם מופיעה הלהיטות של שמשון לקשור ולהיקשר – וגם להילכד, ואפשר לקרוא את מסכת הכבלים המפותלת הזו – את הפלונטר הזה – ולהרהר, כמה הרבה חבלים צריך אדם כדי למלא את מקומו של חבל טבור אחד שלא נשזר כהלכה.

מהר"ל, חידושי אגדות, מסכת סוטה, "עגלה ערופה"

שהראש היא כמו שורש ועיקר, וכן הוא דומה בצורתו ובתארו, כי האדם הוא עץ השדה רק שהוא אילן הפוך, ודבר זה בארנו במקומות הרבה מאוד, כי ראוי שיהיה האדם הפוך, כי האדם צומח מלמעלה ונשמתו באה מלמעלה, ולכן השורש פונה למעלה ממקום שבא, ולכן הראש הוא אחד כמו השורש שהוא אחד, וידיו ורגליו הם הענפים שהם הולכים אילך ואילך.

שיעור 4: הולדת שמואל

שמואל א א, 7-1

וַיְהִי אִישׁ אֶחָד מִן הָרִמְתִּים צוֹפִים מֵהָר אֶפְרַיִם וְשָׁמוּ אֶלְקָנָה בֶּן יִרְחָם בֶּן אֱלִיהוּא בֶּן תַּחוּ בֶן-צוּף אֶפְרַתִּי. וְלוֹ שְׁתֵּי נָשִׁים שֵׁם אַחַת חַנָּה וְשֵׁם הַשְּׁנִית פִּנְנָה וַיְהִי לַפִּנְנָה יָלָדִים וּלְחַנָּה אֵין יָלָדִים. וְעָלָה הָאִשׁ הַהוּא מִעִירוֹ מִיָּמִים יָמִימָה לְהַשְׁתַּחֲוֹת וּלְזַבֵּחַ לַיהוָה צִבְאוֹת בְּשָׁלָה וְשֵׁם שְׁנֵי בָנֵי עָלִי חֲפָנִי וּפְנָחָס כִּהְנִים לַיהוָה. וַיְהִי הַיּוֹם וַיִּזְבַּח אֶלְקָנָה וַנִּתֵּן לַפִּנְנָה אִשְׁתּוֹ וּלְכָל בְּנֵיהָ וּבָנוֹתֶיהָ מְנוּחָה. וּלְחַנָּה יָתֵן מְנָה אַחַת אֶפְרַיִם כִּי אֵת חַנָּה אָהָב וַיְהִי סֹגֵר רַחֲמָהּ. וְכַעֲסָתָה צָרָתָה גַם כַּעַס בַּעֲבוּר הָרַעְמָה כִּי סֹגֵר יְהוָה בְּעַד רַחֲמָהּ. וְכֵן יַעֲשֶׂה שָׁנָה בְּשָׁנָה מִדֵּי עֲלֹתָה בְּבֵית יְהוָה כֵּן תִּכְעַסְנָה וְתִבְכְּנָה וְלֹא תֹאכַל.

רע"ם

- השמעת קול שמחה - "ישמחו השמים ותגל הארץ ירעם הים ומלואו" (תהילים צו, 11)
- השתוממות ותמהון - "כל ישרי האיים שממו עליך שער שער רעמו פנים" (יחזקאל כז, 35)
- התלוננות (להתרעם בלשון חכמים, ragamu באכדית)
- אמר רבי לוי: שטן ופנינה לשם שמים נתכוונו... פנינה דכתיב "וכעסתה צרתה גם כעס בעבור הרעימה" (בבלי, בבא בתרא טז, ע"א)
- אמר לה הקב"ה - את מרעמת אותה עלי? חייר, אין רעמים שאין אחריהם מטר ומיד אני פוקדה (ילק"ש ב, רמז עז)
- מושפל, בזוי - רע"מ בערבית.
- "ותגדף פנינה את חנה לאמר... אל תתהלל חנה ביפיה כי יתהלל המתהלל בראותו לפניו את זרעו. ואם אין [לאשה] פרי בטנה לשווא האהבה. כי מה הועילה לרחל כי אהבה יעקב? ולולא נתן לה פרי בטנה לשווא היתה אהבתו" (יוסף בן מתתיהו, קדמוניות המקרא נ, ב)

שמואל א א, 8

וַיֹּאמֶר לָהּ אֶלְקָנָה אִשָּׁה
חַנָּה לָמָּה תִּבְכִּי
וְלָמָּה לֹא תֹאכְלִי
וְלָמָּה יִרַע לְבָבְךָ
הֲלוֹא אֲנֹכִי טוֹב לְךָ מֵעֲשָׂרָה בָּנִים

שמואל א א, 9-13

וּתְקַם חֲנָה אַחֲרֵי אָכְלָה בְּשֻׁלְהָ וְאַחֲרֵי שֶׁתָּה וְעָלִי הִכְהֵן יֹשֵׁב עַל הַכֶּסֶּא עַל מְזוֹזֹת הַיְּהוָה. וְהָיָא מֵרַת נֶפֶשׁ וְתִתְפַּלֵּל עַל יְהוָה וּבִכָּה תִּבְכֶּה. וְתִדְר נָדָר וְתֹאמַר יְהוָה צְבָאוֹת אִם רָאָה תִּרְאֶה בְּעֵינֵי אִמָּתְךָ וּזְכַרְתִּנִּי וְלֹא תִשְׁכַּח אֶת אִמָּתְךָ וְנִתְּתָה לְאִמָּתְךָ זֶרַע אֲנָשִׁים וְנִתְּתִיו לַיהוָה כָּל יְמֵי חַיָּיו וּמִזֹּרָה לֹא יַעֲלֶה עַל רֹאשׁוֹ. וְהָיָה כִּי הִרְבֵּתָה לְהִתְפַּלֵּל לִפְנֵי יְהוָה וְעָלִי שְׁמֹר אֶת פִּיָּהּ. וְחֲנָה הָיָא מְדַבֶּרֶת עַל לִבָּהּ רַק שְׁפָתֶיהָ נְעוּת וְקוֹלָהּ לֹא יִשְׁמַע וַיַּחֲשֹׁבָה עָלֶי לִשְׁכָּרָה.

שמואל א א, 14-18

וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ עָלִי עַד מָתִי תִשְׁתַּכְּרִין הַסִּירִי אֶת יֵינֶךָ מֵעַלֶיךָ. וְתַעֲנַן חֲנָה וְתֹאמַר לֹא אֲדֹנִי אִשָּׁה קָשָׁת רוּחַ אֲנֹכִי וַיֵּינ וְשִׁכָּר לֹא שְׁתִּיתִי וְאַשְׁפֹּךְ אֶת נִפְשִׁי לִפְנֵי יְהוָה. אֵל תִּתֵּן אֶת אִמָּתְךָ לִפְנֵי בֵּת בְּלִיעֵל כִּי מְרִב שִׁיחִי וְכַעֲסִי דִּבַּרְתִּי עַד הַנֶּה. וַיַּעֲנֵן עָלֶי וַיֹּאמֶר לְכִי לְשָׁלוֹם וְאֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל יִתֵּן אֶת שְׁלֹתְךָ אֲשֶׁר שָׁאַלְתָּ מֵעַמּוֹ. וְתֹאמַר תִּמְצָא שְׁפָחָתְךָ חֵן בְּעֵינֶיךָ וְתִלְךָ הָאִשָּׁה לְדֹרְכָהּ וְתֹאכֹל וּפָנֶיהָ לֹא הָיוּ לָהּ עוֹד.

בבלי, ברכות לא ע"א

אמר רב המנונא: כמה הלכתא גברוותא איכא למשמע מהני קראי דחנה:

וחנה היא מדברת על לבה - מכאן למתפלל צריך שיכוין לבו.

רק שפתייה נעות - מכאן למתפלל שיחתוך בשפתיו.

וקולה לא ישמע - מכאן, שאסור להגביה קולו בתפלתו.

ויחשבה עלי לשכרה - מכאן, ששכור אסור להתפלל

בבלי, ברכות לא ע"א-ע"ב

ותדר נדר ותאמר ה' צבאות, אמר רבי אלעזר: מיום שברא הקדוש ברוך הוא את עולמו, לא היה אדם שקראו להקדוש ברוך הוא צבאות עד שבאתה חנה וקראתו צבאות;

אמרה חנה לפני הקדוש ברוך הוא: רבונו של עולם, מכל צבאי צבאות שבראת בעולמך קשה בעיניך שיתן לי בן אחד?

משל למה הדבר דומה - למלך בשר ודם שעשה סעודה לעבדיו, בא עני אחד ועמד על הפתח, אמר להם: תנו לי פרוסה אחת! ולא השגיחו עליו; דחק ונכנס אצל המלך. אמר לו: אדוני המלך, מכל סעודה שעשית קשה בעיניך ליתן לי פרוסה אחת?

אם ראה תראה, אמר רבי אלעזר: אמרה חנה לפני הקדוש ברוך הוא: רבונו של עולם, אם ראה - מוטב,

ואם לאו - תראה, אלך ואסתתר בפני אלקנה בעלי, וכיון דמסתתרנא משקו לי מי סוטה, ואי אתה עושה תורתך פלסתר, שנאמר: בונקתה ונזרעה זרע [...]

בעני אמתך אל תשכח את אמתך, ונתתה לאמתך. אמר רבי יוסי ברבי חנינא: שלש אמתות הללו למה - אמרה חנה לפני הקדוש ברוך הוא: רבנו של עולם, שלשה בדקי מיתה בראת באשה, ואמרי לה: שלשה דבקי מיתה, ואלו הן: נדה וחלה והדלקת הנר, כלום עברתי על אחת מהן?

וחנה היא מדברת על לבה - אמר רבי אלעזר משום רבי יוסי בן זמרא: על עסקי לבה. אמרה לפניו: רבנו של עולם, כל מה שבראת באשה לא בראת דבר אחד לבטלה, עינים לראות, ואזנים לשמוע, חוטם להריח, פה לדבר, ידיים לעשות בהם מלאכה, רגלים להלך בהן, דדים להניק בהן; דדים הללו שנתת על לבי למה, לא להניק בהן? תן לי בן ואניק בהן.

ואמר רבי אלעזר: חנה הטיחה דברים כלפי מעלה, שנאמר: ותתפלל על ה' - מלמד, שהטיחה דברים כלפי מעלה

שמואל א א, 19-28

וַיִּשְׁכְּמוּ בַבֶּקֶר וַיִּשְׁתַּחֲווּ לַפָּנִי יְהוָה וַיֵּשְׁבוּ וַיָּבֹאוּ אֶל בֵּיתֵם הָרִמָּתָה וַיַּדַּע אֱלֹקָנָה אֶת חֲנָה אִשְׁתּוֹ וַיִּזְכְּרָהּ יְהוָה. וַיְהִי לְתַקְפוֹת הַיָּמִים וַתַּהַר חֲנָה וַתֵּלֶד בֵּן וַתִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ שְׁמוּאֵל כִּי מִיְהוָה שְׁאֵלָתוֹ. וַיַּעַל הָאִישׁ אֱלֹקָנָה וְכָל בֵּיתוֹ לִזְבֹּחַ לַיהוָה אֶת זֶבַח הַיָּמִים וְאֶת נִדְרוֹ. וְחֲנָה לֹא עָלְתָה כִּי אָמְרָה לְאִישָׁהּ עַד יִגְמַל הַנֶּעֶר וְהִבֵּאתִיו וְנִרְאָה אֶת פָּנֵי יְהוָה וַיֵּשֶׁב שָׁם עַד עוֹלָם. וַיֹּאמֶר לָהּ אֱלֹקָנָה אִשָּׁה עָשִׂי הַטּוֹב בְּעֵינֶיךָ שְׁבִי עַד גְּמֻלְךָ אֹתוֹ אֲךָ יָקָם יְהוָה אֶת דְּבָרֹךְ וַתֵּשֶׁב הָאִשָּׁה וַתִּינֶק אֶת בְּנָהּ עַד גְּמֻלָּהּ אֹתוֹ. וַתַּעֲלֶהּ עִמָּה כַּאֲשֶׁר גְּמֻלָּתוֹ בְּפָרִים שְׁלֹשָׁה וַאֲיִפָּה אֶחָת קִמַּח וְנָבֵל יֵין וַתִּבְאֶהוּ בֵּית יְהוָה שְׁלוֹ וְהַנֶּעֶר נָעַר. וַיִּשְׁחָטוּ אֶת הַפָּר וַיָּבֹאוּ אֶת הַנֶּעֶר אֶל-עֲלִי. וַתֹּאמֶר בִּי אֲדֹנָי חַי נִפְשֶׁךָ אֲדֹנָי אֲנִי הָאִשָּׁה הַנִּצְצָבַת עִמָּכָה בֹּזָה לְהַתְּפַלֵּל אֶל יְהוָה. אֶל הַנֶּעֶר הָיָה הַתְּפַלֵּלָתִי וַיִּתֵּן יְהוָה לִי אֶת שְׁאֵלָתִי אֲשֶׁר שְׁאֵלָתִי מֵעַמּוֹ. וְגַם אֲנֹכִי הִשְׁאֵלְתִּיהוּ לַיהוָה כָּל הַיָּמִים אֲשֶׁר הָיָה הוּא שְׁאוּל לַיהוָה וַיִּשְׁתַּחֲווּ שָׁם לַיהוָה.

מדרש שמואל א ה, י

אמר רבי נחמיה:

היה לפנינה עשרה בנים. היתה חנה יולדת אחד, ופנינה קוברת שנים;

חנה יולדת שנים ופנינה קוברת ארבעה;

שלשה, ופנינה קוברת ששה;

ארבעה – ופנינה קוברת שמונה;

כיון שעברה חמישי, באתה פנינה ונשתטחה על רגליה, אמרה לה: בבקשה ממך התפללי על שנים ויחיו! התפללה עליהן, והיו נקראים על שמה

אוריאל סימון, קריאה ספרותית במקרא: סיפורי נביאים (מוסד ביאליק, 2001), עמ' 51

כל הגברים המתוארים בצדן של הנשים הנאבקות, מתפקדים בסיפורים כדמויות משניות, ושוייכים באורח מובהק לטיפוס המנוגד, המשלים עם רוע הגזירה: יעקב מסיר מעל עצמו את האחריות לעקרונה של רחל; עמרם אינו שותף להטמנה ולמאמצי ההצלה; מנוח מתקשה להאמין לבשורה ומבקש הבהרות נוספות; אלקנה מציע את אהבתו כתחליף לעשרה בנים; ובעלה של השונמית אפילו אינו ראוי בעיניה להיוודע על מות הילד. אין זאת אלא כי גיבור האומר נואש לנוכח מצוקת הערירות הנו רכיב חיוני בסוג ספרותי המפאר את ההחלצות הנסית ממנה, כפי שהקושי הנפשי להיענות לבשורה ממחיש בעוצמה רבה את מופלאותה.

שמואל א ב, 18-21

וּשְׁמוּאֵל מְשַׁרְתָּ אֶת פָּנֵי יְהוָה נֶעַר חָגוּר אֶפּוֹד בָּד. וּמַעֲיֵל קָטָן תַּעֲשֶׂה לוֹ אִמּוֹ וְהַעֲלָתָה לוֹ מִיָּמִים יְמִימָה בַּעֲלוֹתָהּ אֶת אִשָּׁה לְזִבְחַת זֶבַח הַיָּמִים. וַיִּבְרַךְ עָלֶיךָ אֶת אֱלֹקֶיךָ וְאֶת אִשְׁתּוֹ וְאָמַר יֵשׁם יְהוָה לְךָ זֶרַע מִן הָאִשָּׁה הַזֹּאת תַּחַת הַשְּׂאֵלָה אֲשֶׁר שָׂאֵל לַיהוָה וְהָלַכְוּ לְמִקְוָמוֹ. כִּי פָקַד יְהוָה אֶת חַנָּה וַתֵּהָר וַתֵּלֶד שְׁלֹשָׁה בָנִים וּשְׁתֵּי בָנוֹת וַיִּגְדֵּל הַנֶּעַר שְׁמוּאֵל עִם יְהוָה.

שיעור 5: דוד

שמואל א טז, 4-13

וַיַּעַשׂ שְׁמוּאֵל אֶת אֲשֶׁר דִּבֶּר יְהוָה וַיָּבֹא בֵּית לָחֶם וַיַּחְרְדוּ זִקְנֵי הָעִיר לִקְרָאתוֹ וַיֹּאמֶר שְׁלָם בּוֹאָה. וַיֹּאמֶר שְׁלֹמֹה לְזִבְחָ לַיהוָה בְּאֵתִי הַתְּקַדֵּשׁ וּבְאֵתֶם אֹתִי בְּזִבְחַ וַיִּקְדֵּשׁ אֶת יְשִׁי וְאֶת בָּנָיו וַיִּקְרָא לָהֶם לְזִבְחָ. וַיְהִי בְּבוֹאָם וַיֵּרָא אֶת אֱלִיָּאב וַיֹּאמֶר אֵךְ נֶגֶד יְהוָה מְשִׁיחוֹ. וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל שְׁמוּאֵל אַל תִּבֹּט אֶל מְרֹאָהוּ וְאֶל גְּבוֹהַּ קוֹמָתוֹ כִּי מֵאַסְתִּיהוּ כִּי לֹא אֲשֶׁר יֵרָאֶה הָאָדָם כִּי הָאָדָם יֵרָאֶה לְעֵינָיִם וַיְהוָה יֵרָאֶה לְלֵבָב. וַיִּקְרָא יְשִׁי אֶל אֲבִינָדָב וַיַּעֲבְרֵהוּ לִפְנֵי שְׁמוּאֵל וַיֹּאמֶר גַּם בֶּזֶה לֹא בָחַר יְהוָה. וַיַּעֲבֵר יְשִׁי שְׁמָה וַיֹּאמֶר גַּם בֶּזֶה לֹא בָחַר יְהוָה. יַעֲבֵר יְשִׁי שְׁבַעֲתָ בָנָיו לִפְנֵי שְׁמוּאֵל וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל יְשִׁי לֹא בָחַר יְהוָה בְּאַלְהָהּ. וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל יְשִׁי הֲתִמּוּ הַנְּעָרִים וַיֹּאמֶר עוֹד שָׂאֵר הַקֶּטֶן וְהִנֵּה רְעָה בְּצֹאֵן וַיֹּאמֶר שְׁמוּאֵל אֶל יְשִׁי שְׁלַחָה וְקַחְנוּ כִּי לֹא נֹסֵב עַד בָּאוּ פֹה. וַיִּשְׁלַח וַיָּבִיאוּהוּ וְהוּא אֲדָמוּנִי עִם יָפֶה עֵינָיִם וְטוֹב רֹאִי וַיֹּאמֶר יְהוָה קוּם מְשַׁחְהוּ כִּי זֶה הוּא. וַיִּקַּח שְׁמוּאֵל אֶת קֶרֶן הַשֶּׁמֶן וַיִּמְשַׁח אֹתוֹ בְּקֶרֶב אָחָיו וַתִּצְלַח רוּחַ יְהוָה אֶל דָּוִד מֵהַיּוֹם הַהוּא וּמִעַלָּה וַיִּקַּם שְׁמוּאֵל וַיֵּלֶךְ הָרְמָתָה.

שמואל א יז, 28-29

וַיִּשְׁמַע אֱלִיָּאב אָחָיו הַגָּדוֹל בְּדַבְּרוֹ אֶף אֱלִיָּאב בְּדוֹד וַיֹּאמֶר לָמָּה זֶה יֵרֶדְתָּ וְעַל מִי נִטְשָׁתָּ מַעַט הַצֹּאֵן הַהֵנָּה בַּמִּדְבָּר אֲנִי יַדְעֵתִי אֶת זִדְנָךְ וְאֵת רַע לִבְבְּךָ כִּי לְמַעַן רְאוֹת הַמְּלָחָמָה יֵרֶדְתָּ. וַיֹּאמֶר דָּוִד מָה עֲשִׂיתִי עִתָּה הֲלוֹא דִּבַּר הוּא.

תהילים סט, 9

מוֹדָר הֵייתִי לְאָחִי וְנִכְרִי לְבְנֵי אִמִּי

תהילים נא, 7

הֵן בְּעוֹן חוֹלְלָתִי וּבַחֲטָא יַחֲמֹתֵנִי אִמִּי

תהילים כז, 10

כִּי אָבִי וְאִמִּי עֲזָבוּנִי וַיְהוָה יֹאסֶפֶנִי

תהילים ב, 7

אֲסַפְּרָה אֶל חֵק יְהוָה אֲמַר אֵלֵי בְנֵי אֶתָּה אֲנִי הַיּוֹם יִלְדְּתִיךָ

פסאודו פילון, קדמוניות המקרא, סוף המאה ה-1 לספירה

כי אחי קינאו בי

ואבי ואמי מאסו בי

ובבוא הנביא לא קראו לי

וכאשר הזכירו את המשיח שכחוני

ילקוט המכירי, תהילים

אבן מאסו הבונים הייתה לראש פינה – מדרש: 'הן בעוון חוללתי' מלא כתיב בשני ווי"ן. פליגי בה תרי אמוראי במערבא. חד אמר: דוד בן אהיבה היה, וחד אמר דוד בן שנואה היה. כיצד? ישי ראש לסנהדרין היה... ופירש מאשתו ג' שנים. לאחר ג' שנים היתה לו שפחה נאה ונתאוה לה. אמר לה: בתי, תקני עצמך הלילה... הלכה השפחה ואמרה לגברתה: הצילי עצמך ונפשי ואדוני מגיהנם. אמרה לה: מה טעם? שחה לה את הכל. אמרה לה: בתי, מה אעשה שהיום ג' שנים לא נגע בי. אמרה לה: אתן לך עצה, לכי תקני עצמך ואף אני כך, ולערב כשיאמר סגרי הדלת תכנסי את, ואצא אני. וכך עשתה. לערב עמדה וכיבתה את הנר. באת לסגור את הדלת נכנסה גברתה ויצאה היא. עשתה עמו כל הלילה נתעברה מדוד. ומתוך אהבתו על אותה שפחה, יצא דוד אדום מבין אחיו... לט' חודשים בקשו בניה להרגה ואת בנה דוד, כיון שראו שהוא אדום. אמר להם ישי: הניחו לו ויהיה לנו משועבד ורועה צאן.. אמר לו שמואל ליש: התמו הנערים? ... אמר לו: עוד נשאר הקטן והוא רועה בצאן... כיון שבא התחיל השמן מבצבץ ועולה. אמר לו הקב"ה לשמואל: ... קום משחהו, כי זה הוא.. וישי ובניו עומדים ברתת ובאימה. אמרו: לא בא שמואל אלא לבזותינו ולהודיע לישראל שיש לו בן פסול, ואמו של דוד שמחה מבפנים ועצבה מבחוץ. כיון שנטל כוס ישועות שמחו כולן. עמד שמואל ונשקו על ראשו. פתח ואמר 'ה' אמר אלי בני אתה'. באותה שעה אמרה אמו "אבן מאסו הבונים", הבנים כתיב. אמרה: אי בן שמאסו אותך אחיך הית לראש פינה ועלית על כולן. אמרו ליה בניה: 'מאת ה' היתה זאת', ולפיכך 'זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בו'.